

¹⁸ Лист К.Трильовського до С.Єфремова від 17 серпня 1903 р. – НБ ім. В.Вернадського НАН України. Інститут рукопису. – Ф. 3. – Спр. 3972. – арк. 1.

¹⁹ Лист К.Трильовського до редакції журналу «Киевская старина» від 14 жовтня 1903 р. – НБ ім. В.Вернадського НАН України. Інститут рукопису. – Ф. 3. – Спр. 7682. – Арк. 1.

²⁰ Доманицький В. Про Галичину та життя галицьких українців. – К.: Друкарська спілка, 1909. – 80 с.

²¹ Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле. – Манітоба: Тризуб, 1949. – С. 150.

²² Справа про розгляд запиту депутатів Макуха, Петрушевича та інших з приводу обмеження дій товариств «Січ». – ЦДІА у м. Львові. – Ф. 146. – Оп. 8. – Спр. 1126. – Арк. 6.

Summary

*Mykola Guyvanyuk
(Chernivtsi)*

Literary intellectuals Galicia and Bukovina in relations with Sich movement (end XIX – beg. XX century)

The paper revealed the relationship between writers and publicists of Galicia and Bukovina on fire gymnastics company Sich. Show their role in shaping the ideology Sich main motion. In specific examples, based on scientific input to the circulation of new, previously used sources, considered collaboration with Sichamy I.Franko, V.Stefanik, L.Martovycha, O.Makovei, S.Yarychevsky, Marko Cheremshina.

Key words: Galicia, Bukovina, Sich, I.Franco, V.Stefanik, L.Martovych, O.Makovei, S.Yarychevsky, Marco Cheremshyna.

УДК 940. 2 (477.8)

*Юрій Плекан
(Коломия)*

МОСКВОФІЛЬСЬКИЙ РУХ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

У статті досліджуються питання про причини існування та характер діяльності москвофілів у Галичині, їх підтримку чорносотенними силами Російської імперії, про стосунки москвофілів з українським національним рухом, з поляками.

Ключові слова: москвофільство, Галичина, Російська імперія, Львів, русини, руські, етимологічний правопис, народовці, віча, українці, поляки.

Проблемі зародження, становлення та поступової трансформації москвофільства у суспільно-політичний напрямок частини громадянства західноукраїнських земель впродовж сер. XIX – першої половини XX ст., протягом останніх років в укра-

їнській історіографії було присвячено цілий ряд публікацій. Зокрема, львівські науковці О.Аркуша, С.Макарчук, М.Мудрий, О.Сухий, О.Турій, досліджуючи проблеми українського національного руху в Галичині у період – від середини XIX ст. до початку XX ст., окреслили ряд факторів, які сприяли ідейно-організаційному оформленню та становленню галицького русофільства як політичної течії¹. Ними введено в науковий обіг цілий пласт архівних матеріалів, які дозволили прояснити питання витоків та етапів становлення і розвитку москвофільства. Відомий чернівецький історик О.Добржанський ввів в обіг і опублікував дипломатичне листування та документи Російських консульств, які проливають світло на питання зовнішньополітичних впливів на розвиток українського національного руху, зокрема москвофільського, протягом окресленого періоду².

На початку 90-х років представники староруської партії активно виступили проти утвердження в Галичині літературної української мови. Провідні вчені-ідеологи зі Ставропігійського інституту в своєму листі від 10 січня 1893 року на ім'я «його цесарського королівства і апостольської величності найяснішого кайзера і пана» засуджували фонетичний правопис, що ясно виявляв самотність і самостійність української мови, і виступали апологетами так званого етимологічного правопису.

Вони твердили, що відмова від етимологічного письма негативно позначиться на «нашій католицькій релігії», завдяки якій «нас включила в себе західна культура» і «ми стали належати до Заходу і мусимо бути з нашою Австрією», що має на Сході велику благородну культурну місію³.

Спеціальна депутація москвофільських діячів відвідала львівського митрополита С.Сембратовича, заявивши йому, що фонетика відлучить народ від читання церковних і релігійних книг, надрукованих церковнослов'янською мовою.

Було організовано «Протест» москвофільського товариства «Руська Рада» у Львові. Він був прийнятий як один з пунктів резолюції москвофільського віча 2 лютого 1892 року у Львові, в якому взяло участь близько чотирьох тисяч чоловік селянства з багатьох повітів Галичини та духовенства Львова.

На вічу були присутні від радикалів І.Франко та М.Будзиновський. Були заслухані реферати Добрянського – про галицькі партії та їхні незгоди, де він, зокрема, піддав критиці народовців та «нову еру». Заслухано також реферат про загальне, пряме виборче право. Цю ідею москвофіли запозичили з програми радикалів, що вказує на їх намагання співпрацювати з іншими партіями в певних питаннях⁴.

Прикладом такої співпраці була участь москвофілів з представниками інших партій у народних вічах за загальне виборче право в Австрії. Так, 18 червня 1893 року відбулись в Австрії біля ста

народних віч за загальне виборче право. У Галичині таких віч відбулося сім: у Львові, Підгуржу, Новім Сончі, Перемишлі, Станіславі, Коломиї і Снятині. «Староруська партія» разом з радикалами; радикали самі або разом з польськими депутатами-демократами у Львові Леваковським та Левіцьким, москвофілом Антоновичем⁵.

29 вересня 1893 року відбулось таке ж віче у Стрию, де виступали діячі трьох партій: від старорусинів д-р Антонович та О.Давидяк, від народо-вців – Є.Олесницький, Озаркевич та Могильницький, Твардовський та Герасимович від радикалів⁶.

90-і роки XIX століття пов'язані з появою в москвофільському русі «молодшого покоління» на чолі з Ю.Яворським. Українські радикали хотіли використати це явище і рух, щоб відірвати їх від «Старих діячів». Для цього на початку 1891 року львівська радикальна молодь «Академічного братства» зійшлася з москвофільською молоддю «Академічного кружка». Радикали критикували ретроградство «старих» москвофілів і закликали молодь розірвати з ними так, як це зробили радикали під впливом ідей М.Драгоманова – порвали зі старшим поколінням народо-вців. Цікавою і пояснюючою позицією радикалів була редакційна стаття газети «Народ» 1892 року: «Ми тільки позичаємо москвофілам право на їх етно-язикові заходи, хоч і вважаємо їх пусто-формальними..., але водночас виступаємо проти всього реакційного, що є в нашій москвофільстві, - поборюючи це чесно й одверто, а не накликуючи поліцію... Лише радикальні елементи австро-угорського москвофільства могли би ще врятувати его честь,... їх існування, після того як у Росії запанує конституція»⁷.

М.Павлик як колишній член «Академічного кружка», що в 70-х роках сам перейшов еволюцію від москвофілів до українських радикалів і бачив на власні очі, як та еволюція відірвала від москвофільства молодь, разом з М.Драгомановим сподівався, що так само станеться з молоддю у 90-х роках.

Навпаки, «молоді» москвофіли не порвали зі старими рутенцями, вони не дійшли навіть до «малороської мови», яку вживали навіть старі москвофіли. Вони стояли на однім, – на вживанню російської мови та творенню в ній власної літератури для «русской» інтелігенції Австро-Угорщини.

М.Драгоманов вів листування в цей період з Ю.Яворським, під час якого хотів переконати в шкідливості для української справи в Галичині намагань молоді вживати, російську мову в усіх сферах життя та закликав розірвати зі старими «рутенцями». «... Якою мовою ви будете говорити з народом? Коли не народною, то з Вашої праці сліду не буде. Восхваляйте скільки хочете Пушкіна і Тургенева, та при цьому не нехуйте Шевченком»⁸. І далі «Ваші общеруси навмисне біжать от живого до мертвого, взагалі і до мертвого для них – бо що не кажіть, а російська мова для Вас галичан, зо-

всім не те, що для нас російських українців... Слів Ваших, що тепер Вам іде діло не про народ, а про те щоб зібрати свою партію я не можу вважати за рішучі. Це тільки відстрочка на якийсь час, – як зберете партію, то прийдеться обернутись до народу. Суб'єктивно скажу, що й партія найліпше збирається коло діла, а не коло голих програм»⁹.

Але ні ці листи М.Драгоманова, ні полеміка з «молоддю» москвофілів М.Павлика та І.Франка на сторінках галицьких часописів, не принесла бажаних результатів. Розкол та неприязнь ще більше поширювались.

Коли «старі» москвофіли заявили прилюдно, що вони русини, вірні австрійській династії, не прагнуть ні до Росії, ні до якогось видуманого українського королівства, а інколи й виступали разом з українським національним табором, то молоде покоління москвофілів щораз рішуче ставало на позиції національної, плеємної й культурної єдності галицьких русинів з росіянами.

Так, на загальних зборах «Галицько-руської Матиці» 1900 року, Ю.Яворський заявив наступне: «Весь світ знає про це, що в великоруській мові є два різновиди: одна, мова – це книжна, літературна, виобразована загальними силами цієї великодержавної Русі – отже мова общеруська, а є там ще й друга обласний український говір з нелюбою нам українською фонетикою. Нас Галицьку, ту саму справжню Русь, ні велика Русь за кордоном, ні нації за Карпатами неначе не знають і Русю не признають. Тому нам, а саме нашій «Матиці», як осередкові освіти, необхідно випадає вибрати одну з вказаних тут двох існуючих форм руської мови»¹⁰.

Розуміється, з-поміж тих двох мов вибрали галицькі москвофіли молодого покоління мову російську, як «общеруську». Однак цей рішучий крок викликав розчарування та незгоду деяких «старих». Сам Б.Дідицький, якого цей крок «молоді» спонукав написати «Своєжиттєві записки», виступив проти введення російської мови в галицьку москвофільську літературу. Він жалівся, що молодше москвофільське покоління «запалене хвилею незаперечною вищекультурністю кривдячої сторони, безумовно помагає у нас цій останній, незважаючи на крик розпуки, неначе своєї побеждаємої Н.Полтавки: «Помилуйте сиротину, не вводьте в неславу»¹¹.

Уже з 90-х років XIX століття періодичні видання москвофілів починають видаватись літературною російською мовою. Літературним органом москвофілів в 90-х роках був журнал «Беседа», який виходив літературним додатком до «Страхопуда» в 1887-1898 роках. Політичні погляди видавця та редактора «Беседи» О.Мончаловського, представника так званих «общерусов», відомі як погляди реакційні, що не могло не відбитись і на характері висвітлюваних в журналі творів російської літератури. Молчаловський охоплює період з найдавніших часів до Некрасова включно¹².

Початок XX століття в політичному житті Галичини характеризується посиленням політичної та соціальної боротьби українського загалу з польсько-галицькою адміністрацією та консервативним загалом на фоні всезростаючих протиріч в польському політичному таборі з його різкою полярною орієнтацією то на Австрію, то на Росію.

Польські прогресивні політики вже розуміли, що вони самими тільки обіцянками чи дрібними поступками не зможуть заспокоїти українців. Але не були здатні взнати, що галицькі українці мають право повного національного розвитку. Польський загал піддавався щораз більше впливам національно-демократичної партії, що проповідувала національний егоїзм і до українського питання ставилась вкрай негативно. Ситуацію погіршило те, що галицьким намісником став у 1901 році граф Лев Пінінський, а в 1903 році його замінив граф Андрій Потоцький¹³.

Кандидатуру Потоцького підтримали західно-галицькі консерватисти, які очікували від нього, що він загальмує несподівано швидкий ріст впливів партії «ендеків» – всепольського руху Романа Дмовського з його русофільською пропагандою. Вони також бажали, щоб Потоцький довів до порозуміння з українцями, бо поляки західної Галичини, на відміну від східногалицьких, як консерватисти, так і демократи «віддавна були переконані, що не лише в інтересі австрійської держави, але й у загальному інтересі польської політики... треба підтримувати національний розвиток русинів»¹⁴.

Характерною для тодішніх українсько-польських стосунків була стаття відомого польського політика В.Фельдмана від 1902 року. «...Несправедливість супроти русинів – це те найсмутніше у спадщині, що залишила нам шляхетська Польща... нездібна ані з'їсти, ані визволити русинів, залишила для здійснення сучасній Галичині свої претензії, не підтримані ані правом, ані силою». «Як польська справа для москалів лиш інтрига, а для німців «реакція варварства проти цивілізації», – так руська проблема представляється до сьогодні для численної маси поляків. Зустрічаємо такі голоси у Львові, чуємо їх у Кракові»¹⁵.

Політика Потоцького щодо українців давала вільну можливість всім, хто хотів гнобити українське населення та придушувати його національне відродження.

Революція 1905 року в Росії мала певний вплив на ситуацію в Галичині. Вона, зокрема, дала поштовх усім демократичним тенденціям у Габсбурській монархії. Збільшився тиск на династію і зросли домагання реформувати виборчу систему. Цісар Франц Йосиф в інтересі династії пішов на демократичні реформи. За посередництва Потоцького була прийнята угода між цісарем та «Колом Польським» (польські члени австрійського парламенту) у справі реформи виборів¹⁶.

За це поляки дістали перевагу у Галичині в ділянці культури та отримали право визначати спосіб виборів. Для Східної Галичини було прийнято систему двомандатних округів із пропорційним голосуванням, для українців було забезпечено 28 мандатів із 108 загального числа депутатських мандатів.

Це був переломний момент в історії Галичини. Він був початком кінця неподільного планування польської шляхти, для українців – початком «нової ери в наших визвольних змаганнях».

Упродовж перших років XX сторіччя кардинально змінився характер українсько-польських стосунків у Галичині. Вирішальний вплив мали на цю зміну два фактори: реформа виборчої системи до австрійського парламенту (1907) і перемога русофільської орієнтації в польському суспільстві – у Королівстві Польському.

В такій ситуації перед польською політикою в Галичині постали два завдання: виробити нове ставлення до національного розвитку українців у Східній Галичині та зберегти польську солідарність.

Поляки прийняли основні вимоги забезпечення інтересів австрійської держави, які вимагали компромісного вирішення проблем двох національностей у Східній Галичині, щоб не штовхати русинів-українців схилитись до Росії¹⁷.

Трудність польського становища була в тому, що поляки за будь який компроміс мусіли платити – поступатись українцям зі своєї монопольної влади. Ці кошти можна було повернути, коли б була такою польська всенародна політика, зорієнтована проти Росії, бо тоді українці були б природним союзником.

Така концепція українсько-польських справ могла втриматись настільки, як довго польська громадська думка в Королівстві Польським мала антиросійське спрямування.

Тим часом панівна політична думка в Королівстві після російсько-японської війни й революції 1905 року пішла на угоду з Росією та визнала її великодержавну політику. Більше того, за зростаючого антагонізму між Австрією та Росією дві польські політики, австрофільська й русофільська, мусіли призвести до глибокого розладу в польському суспільстві.

Поступки, яких австрійська династія вимагала від поляків на користь українців, мали сплачувати східногалицькі поляки, перш за все два пануючі прошарки – шляхта і урядова інтелігенція. Тому пропаганда «ендеків», які уже закріпились у Львові, про потребу боротьби проти української експансії була тут найефективнішим засобом. Східно-галицький консерватизм опинився перед альтернативою: або продовжувати австрійську політику ціною поступок українцям, яких Австрія не може компенсувати, або передати свої симпатії русофільській концепції, яка не вимагає таких жертв. Крім того, русофільська концепція має ще одну перева-

гу, вона не веде до втрати класової та станової переваги польської шляхти Східної Галичини.

Вибори до парламенту 1907 року дали українцям блискучу перемогу над москвофілами. На 28 мандатів вони здобули 23 і разом із 5 українськими депутатами з Буковини ввійшли до парламенту як сильна група. Правда, й 5 москвофільських послів ввійшло до українського парламентського клубу разом з націонал-демократами та радикалами¹⁸.

Проте невдовзі він розпався, ніби-то з тієї причини, що українські партії відмовились від історичного етноніма галичан – русини, руські. «Наша національна ідея цілком інша, що позитивно не має нічого спільного з українською..., – писав з цього приводу «Галичанин». – Остання ланка, яка могла ще сяк-так нас поєднувати, впала, коли українці відкинули руське ім'я, через що стали для нас національно у всіх напрямках чужими»¹⁹.

Москвофільський депутат д-р Марков виступив у парламенті російською мовою (09.07.1907р.), на протест українських депутатів головуючий – чех д-р Жачек позбавив його права голосу. Після цього випадку з'їзд «мужів довір'я» москвофільської партії у Львові 15 липня 1907 року наказав своїм депутатам вийти з українського клубу й запротестував проти невизнання російського народу в Австрії й російської мови в Галичині²⁰.

Під час виборів до парламенту москвофіли пішли на співпрацю з поляками у боротьбі за депутатські мандати проти українських партій. Так, на Золочівщині москвофіл д-р Глібовицький видав спільну відозву з поляком Обертинським проти українського кандидата. В Бережанщині польські пани гаряче агітували за Дудикевича, зате на Калущині москвофіли агітували й голосували за поляка Ціпсера²¹. В 19-ти сільських виборчих округах Східної Галичини було подано 499728 українських голосів, з них 152327 (30,5%) віддано за москвофільських кандидатів.

Було обрано п'ять москвофільських депутатів, проти них було виставлено українських неповоротних кандидатів, або кандидатів взагалі не виставляли, як це було в 62-у окрузі, де вийшов москвофіл д-р Король. 14 москвофільських кандидатів провалились, отримавши всього кілька сот голосів на десятки тисяч голосуючих²². Але й серед цієї, маленької групи москвофільських сеймових депутатів, згуртованих у «Руському клубі», не було єдиних поглядів на національну справу. Д-р Король адвокат із Жовкви, що вже не раз виступав на захист українських національних інтересів, заявив у сеймі 24 жовтня 1908 року, що почуває себе малорусом, значить русином, а ніколи не був росіянином чи москалем, бо любить свою мову, дорожить нею та признає, що тільки рідною мовою можна наш народ освідчувати, що він бридиться людьми, які за російські рублі стоять на службі чужої держави... Затє голова «Руського клубу» д-р Володи-

мир Дудикевич намагався спростувати думку д-ра Короля тим, що є тільки «один русский язык, созданный гением всего русского народа»²³.

Питання про русофільство партії «ендеків» – «Народової демократії» Романа Дмовського, на перший погляд, далекі від польсько-українських справ та москвофільства – «русофільства» серед українського загалу. Але вони важливі, як ілюстрація тієї безоглядності, з якою всепольський табір проводив свою русофільську концепцію. Це мусіло відбитись і в Галичині, яку цей табір опанував майже цілковито в перших роках ХХ сторіччя, передусім польське населення краю. Адже саме тоді, як цей рух завоював політичну арену Галичини, русофільство русинів-українців переживало крайній занепад, незважаючи на всі заходи з боку Росії. Але всепольська політика ще раз підняла його до політичного значення і за її підтримкою ще два десятиріччя воно роз'їдало національну єдність галицьких українців.

Доктрина «ендеків» поставила справу русофільства в Галичині на нову площину. Дотепер польська шляхта Східної Галичини підтримувала москвофілів, скоріше з ідеологічних мотивів, ніж національних. Бо галицькі москвофіли, орієнтуючись на реакційний режим царської Росії, могли мати підтримку тільки серед найконсервативніших елементів українського суспільства, з якими полякам було найлегше знайти спільну мову. Вже перший ідеолог всепольського руху Ян Поплавський переконував, що москвофільство на галицькому ґрунті не загрожує полякам небезпекою і під австрійським пануванням його прагнення нездійсненні..., зате як ворог національно-українського напрямку є союзником поляків на Русі, бо послаблює їх найгрізнішого ворога – український табір²⁴. Тому з поширенням впливу «ендеків» в Східній Галичині цей погляд здобував собі популярність і став провідною ідеєю в боротьбі польського націоналізму з українським.

В 1908 році в галицькому москвофільстві стався розкол. Після всеслов'янського з'їзду в Празі (1908 р.) в Галичині зміцнилась течія «молодого москвофільства», що стала на позицію визнання повної етнічної єдності галичан з росіянами і необхідності переходу на російську мову. Головними провідниками цього напрямку стали депутат австрійського парламенту Д.Марков, новий голова товариства ім. М.Качковського і депутат Галицького крайового сейму В.Дудикевич, інші діячі: І.Сеник, С.Лабенський, М.Глушкевич, М.Ряставецький, О.Вельницький. «Новокурсники», що звали себе «Рускою народною організацією», почали видавати з 1909 року щоденник «Прикарпатская Русь» (1909-1915 рр.) і популярний тижневик «Голос народа» (1909-1914 рр.)²⁵.

На традиційних позиціях старорусинства залишилися депутати парламенту М.Глібовицький, В.Давидяк, М.Король, В.Курилович, а також

О.Мончаловський, І.Костецький, Ю.Павенцький та інші. В їхніх руках залишились старі москофільські органи, – щоденна газета «Галичанин» і тижневик «Русское слово», які хоч і далі виходили російською мовою, – не подіяли ідеї про етнічну однорідність українських галичан з росіянами.

В останні роки перед Першою світовою війною русофільська агітація в Галичині значно посилювалась, чому сприяла як матеріальна підтримка москофілів з боку «Галицко-руського общества» у Петербурзі, заснованого в 1909 році та очолюваного реакціонером графом В. Бобринським, так і нерішуча політика австрійського уряду і галицької адміністрації. Посилюється в цей час і пропаганда православ'я серед галичан. Так, о. Максим Раствацький разом з депутатом російської Державної думи Стаховичем та з москофільським оркестром і гімнастичною «дружиною» об'їздив села Коропуж і Хмиевичі, щоб показувати там – «русскій народь»²⁶.

Православні священики Максим Сандович, Гнат Гудима і К.Цимбал – всі вихідці з українських селянських родин з Галичини – закінчили духовні семінарії в Росії, де їх було висвячено на православних «батюшок». Повернувшись до Галичини, вони завзято займались ширенням там православ'я. О.Сандовича було іменовано «батюшкою» для Лемківщини, а Гудиму для пограничної Сокальщини.

З їхнім ім'ям пов'язаний карний судовий процес у 1914 році, та ще двох москофільських діячів Семена Бендасюка і Василя Колдри. При обшуку в них знайдено письмові докази зносин з відомим москофільським діячем Семеном Бендасюком, колишнім секретарем «Общества ім. М.Качковецького», та співробітником «новокурсної газети» «Прикарпатская Русь» у Львові, в нього також знайдено кілька тисяч російських рублів та широке листування з багатьма політичними діячами Росії²⁷.

Повний перехід «новокурсників» на панросійські позиції, з одного боку, і зростання українського національного руху – з другого – спричиняли й постійний перехід частини москофільських діячів до українського табору. Так, зокрема, поступив відомий москофіл, професор Львівського університету та засновник національного музею Іларіон Свенціцький²⁸. У 1902-1905 роках він видавав у Львові російською мовою літературний і науково-популярний журнал «Живая мысль», де популяризував російську літературу в Галичині, помістив ряд суспільно-політичних статей. Видав окремою книжкою «Материалы по истории возрождения Карпатской Руси»²⁹, де зібрав цікавий матеріал до історії краю, та помістив листування відомих діячів москофільства.

Навіть сам провідник сеймового клубу «новокурсників» д-р М.Король, обраний як самостійний кандидат у 1913 депутатом до сейму, став прихи-

льником української національно-демократичної партії.

На початку XX століття традиційно найбільш русофільськими були повіти Галицький (уже за часів буржуазно-поміщицької Польщі)³⁰, Турківський, Рава-Руський, Рогатинський, великий був вплив москофілів у Коломийському повіті, де працював адвокатом депутат сейму й лідер москофільської партії В.Дудикевич³¹.

Міцною опорою русофільства була Лемківщина. Організаційними ланками, на які спиралась Руська національна партія в галузі культурно-освітньої роботи, були товариства ім. М.Качковського, Руський народний дім у Львові, в галузі економічного життя – русофільські кредитні товариства: «Лемківський банк» у Новому Сончі, «Руська каса залікова» в Криниці, кредитне товариство «Самопоміч» в Коломиї, товариство «Бескид» в Сяноці, «Лемківська каса» в Горлиці, «Руська каса позичкова» в Бродах³².

Незважаючи на повну підтримку лідерами галицького москофільства австро-угорської монархії, об'єктивно їх діяльність сприяла поширенню серед галицького селянства проросійських, процарських настроїв. Багаторічне панування польської шляхти та австрійської адміністрації над українським селянством, поступово вкорінювало в свідомість досить широких верств населення променів надії на його визволення з боку російського царя.

Якщо провідники москофільської партії, які завжди підкреслювали свою лояльність до австрійської династії і лише в теорії твердили про етнічну єдність з російським народом, то селяни часто виступали проти діяльності австрійського цісаря, його адміністрації, та висловлювали надію на прихід «свого слов'янського» російського царя. Такого роду погляди стали надзвичайно масовими за кілька років до початку Першої світової війни. Так, господар села Микуличин Іван Полатайко в червні 1907 року при свідках висловлював невдоволення австрійським імператором та говорив непристойні слова проти особи монарха³³.

Органи влади особливо турбували заклики, що повсюдно адресувалися резервістам: «Пам'ятайте, щоб у братів – слов'ян не стріляти» (м.Радехів). «Агітатори намовляють, – доносив староста Рогатина, – щоб на випадок війни селяни не йшли в австрійську армію, а тікали і приєднувалися до російської армії ... вимагають, щоб селяни в цьому заприсяглись»³⁴.

Москофільське забарвлення подібних селянських заяв проступало через часте згадування в них «нашого тата» – російського царя. «Доти буде зле, доки наш цісар живе і найвищий вже час, щоби наш тато прийшов до краю» (Дмитро Магарчак, село Тарновиця, Сколівський повіт). «А щоб сюди якнайскорше прийшов Миколай ..., а я хоч старий, пристав би до нього і пішов би бити лукавих» (Микола Бутрак, м.Мостиська)³⁵.

Були також часті висловлювання готовності в разі війни з Росією захищати російського царя (Іван Білан, с.Завадна, Калуський повіт)³⁶.

Напередодні війни посилюється інтерес російських реакційних політичних кіл до галицьких москвофілів. В Росію запрошуються різні делегації: на відкриття пам'ятника Столипіну в Києві у вересні 1913 року, на відкриття виставки у Києві в липні 1913 року, в Галичину і на Лемківщину направлялися різні місіонери, підтримували фінансову діяльність пансіонату руських (українських) дівчат Сяноку, «Руської гімназії ім. Гоголя» в м.Рава-Руська, кредитних і культурно-освітніх товариств, видавництв. Під виглядом допомоги на «бедних голодаючих галичан» 5 тисяч карбованців виділив Святійший Синод Російської православної церкви³⁷.

Досить переконливо характеризує прислужництво галицьких москвофілів у «кожного з російських урядів» Іван Франко. До того часу, поки Росія залишається сусідкою Австрії, доти в Галичині є і будуть платні російські агенти. Не будуть ними українці, то будуть поляки, німці, євреї, цигани. Ці москвофіли, а швидше слуги кожного з російських урядів, його агенти і агітатори, не є чимось специфічно українським, як не є вони специфічно польським чи австрійським. Це, міжнародна хвороба, боротьба з якою є справою насамперед зацікавлених урядів... «Щодо специфічності галицько-руського москвофілства, на яке поляки почали нарікати ще 1848 року, я справді не без вини правлячих у Галичині польських сфер від 1848 року до тепер мало певні успіхи ... Таке москвофілство більше подібне до секти, ніж до політичної – партії. Наша москвофілська секта зітхає до Росії, якої, як правило, не знає, до національної єдності з великим російським народом, про який не має поняття, до російської мови, літератури на якій не читає...»³⁸.

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що до початку Першої світової війни в Східній Галичині москвофілський рух в цілому переорієнтувався на найреакційніші кола Російської імперії. Став в усіх питаннях на позиції невизнання за українським народом та його мовою права на самобутність та незалежний культурний розвиток. Ця остаточна й повна переорієнтація стала можливою в зв'язку з появою та становленням серед москвофілського руху нової генерації політиків, які повністю пов'язували свої сподівання й прагнення об'єднання західноукраїнських земель з Росією, незважаючи на способи та шляхи досягнення цієї мети. Методи втілення цих планів та прагнень спричинились до утворення двох різних течій в москвофілстві Східної Галичини .

мчий збірник наукових праць. – Вип. 16. – Київ, 1990. – С.101-107; Його ж. Москвофілство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX ст. – 1914 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип.32. – С.82-98; Мудрий М. Галицьке русофілство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип.9. – С.256-280; Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип.37. – С.465-500; Сухий О. Від русофілства до москвофілства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX ст.). – Львів, 2003. – 498 с.; Його ж. Москвофілство в Галичині: історія проблеми // Москвофілства: документи і матеріали. – Львів, 2001. – С.3-66; Турій О. Галицькі русини між москвофілством і українством (до питання про так зване «старорусинство») // Третій Міжнародний конгрес українців 26-29 серпня 1996 р. Доповіді та повідомлення. Історія. Ч.І. – Харків, 1996. – С.106-112; Його ж. Початки москвофілства в Галичині // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1993. – Вип.29. – С.6-43; Його ж. «Українська ідея в Галичині 1848-1849 рр.: проблеми національної та державної самостійності // Матеріали засідань історичної та археологічної комісії НТШ в Україні. – Львів, 1999. – Вип.2. – С.418-433.

² Добржанський О.В. Російські консульства на західноукраїнських землях та українці Галичини й Буковини у II пол. XIX – на поч. XX ст. // Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – К., 2003. – Вип. 5. – С.112-123; Його ж. Російські консульства в Австрії і розвиток москвофілського руху в Галичині та на Буковині в II половині XIX – на початку XX ст. / Матеріали конгресу МАУ. Історія. Зб.наук.статей. – Чернівці: Рута, 2004. – Ч.2. – С.283-290.

³ Макарчук С. Галицьке москвофілство ... – С.103.

⁴ Народ. – 1892р. – Ч.4. – С.1-2.

⁵ Народ. – 1893р. – Ч. 15-16. – С.2.

⁶ Франко І. Окружне віче в Стрию // Народ. – 1893р. – Ч.1. – С.2-3.

⁷ Народ. – 1892р. – Ч.7-8. – С.2-3.

⁸ Драгоманов М. Переписка. – Т. I. – Львів: 3 друкарні НТШ, 1901. – С.24.

⁹ Там само. – С.27.

¹⁰ Андрусак М. Два покоління галицького москвофілства. // Нова зоря. – 1931р. – Ч. 73. – С. 6.

¹¹ Там само. – С.7.

¹² Малкин В. Русская литература в Галиции. – Львов: Изд-во Львовского универ-та, 1957. – С.143.

¹³ Історичні постаті ... – С.127.

¹⁴ Демкович-Добрянський. М. Потоцький і Бобжинський цісарські намісники Галичини 1903-1913. – Рим, 1987. – С.7.

¹⁵ Там само. – С.8.

¹⁶ Там само. – С.17.

¹⁷ Там само. – С.19.

¹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. – Львів: 3 друкарні оо. Василян, 1926. – С.432.

¹⁹ Макарчук С. Галицьке москвофілство ... – С.104.

²⁰ Андрусак М. Як поступали Галицькі москвофіли (від 70-х рр. XIX – до світової війни) // Життя і знання. – 1934. – Ч.10. – С.34.

¹ Історичні постаті Галичини XIX – XX ст. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто: Бібліотека українознавства. – 1961. – Ч.8. – 246 с.; Макарчук С. Галицьке москвофілство в к. XIX – на поч. XX ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Республіканський міжвід-

- ²¹ Чекановський А. По перших виборах. Огляд сил і тактики українсько-руських партій. – Львів, 1907. – С.6.
- ²² Там само. – С.15-17.
- ²³ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли... – С.35.
- ²⁴ Демкович-Добрянський. Вказ. праця. – С.31.
- ²⁵ Андрусак М. Як поступали галицькі москвофіли... – С.36.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Покутське слово. – 1916. – Ч. 6. – С.2.
- ²⁸ Едлінська Я. І.С.Свенціцький /1876-1956/ // УІЖ. – 1966, №4. – С. 133.
- ²⁹ Матеріали по історії возродження Карпатской Руси. Собраль К.С. Свіенцицькій. – Львовь: Изъ тыпографии Ставропигійського Института, 1909. – 159 с.
- ³⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2115. – Арк. 46-49.
- ³¹ ДАІФО. – Ф. 2. сч. – Оп. 3 с. – Спр.297. – Арк.35-37.
- ³² Макарчук С. Галицьке москвофільство в к. XIX на поч. XX ст. ... – С.102.
- ³³ ДАІФО. – Ф.225. – Оп.1. – Спр. 95. – Арк. 6-7.
- ³⁴ Макарчук С. Галицьке москвофільство в к. XIX на поч. XX ст. ... – С.104.
- ³⁵ Там само. – С.105.
- ³⁶ ДАІФО. – Ф.225. – Оп.1. – Спр.138. – Арк. 6.
- ³⁷ Макарчук С. Галицьке москвофільство в к. XIX на поч. XX ст. ... – С.106.
- ³⁸ Франко І. Дещо про польсько-українські відносини // Збір. тв.: У 50 т. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 216.

Summary

*Yuriy Plekan
(Kolomyia)*

Movement of Moscofilstvo in the East Galychyna (the end of 19th and the beginning of the 20th century)

With the formation of new generation of political figures at the end of 19th and the beginning of the 20th century, the movement of Moscofilstvo in the Eastern Galychyna began to be guided by Russian imperia polyreactive circles which didn't recognize Ukrainian rights on culture development and originality.

УДК: 94(477.63) „1919”

*Михайло Ковальчук
(Київ)*

ПОВСТАНСЬКО-ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ В СЕРПНІ – НА ПОЧАТКУ ЖОВТНЯ 1919 р.

На підставі архівних документів і спогадів сучасників досліджено розгортання повстансько-партизанського руху на Катеринославщині проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна в 1919 р., напередодні прибуття до цього регіону повстанської армії Н. Махна. Відтворено перебіг бойової дія-

льності повстанських загонів та визначено їх політичну спрямованість. Висвітлено роль повстанців в дезорганізації запілля білогвардійських військ на Катеринославщині.

Ключові слова: повстансько-партизанський рух, Збройні сили Півдня Росії, (ЗСПР), Нестор Махно.

Дослідники повстансько-партизанського руху в Україні проти білогвардійців зазвичай зосереджують свою увагу на подіях, пов'язаних з діяльністю повстанської армії Н.Махна в південних регіонах країни восени 1919 р. Можна навіть впевнено стверджувати, що партизанські операції махновської армії на Катеринославщині сьогодні затемнюють собою всі інші сюжети з історії повстанства проти білогвардійців у Південній Україні. Зокрема, навіть перебіг повстанського руху в цьому регіоні до прибуття повстанської армії Махна практично не висвітлено в історичній літературі. При цьому праці з історії махновщини містять обмаль даних про початковий етап повстансько-партизанської боротьби на Катеринославщині проти білогвардійців¹. На сьогодні фрагментарні відомості з цієї теми можна знайти лише у статті російського дослідника В. Цветкова, присвяченій боротьбі державної варти проти повстанства на Катеринославщині до початку жовтня 1919 р.² Між тим, йдеться не лише про маловивчену сторінку в історії повстансько-партизанського руху в Україні, але й про події, розгляд яких цілком очевидно дозволить наблизитися до глибшого розуміння передумов махновського повстання, яке охопило Катеринославщину восени 1919 р.

В архівах України, Росії та США збереглося чимало документів, пов'язаних з історією повстанського руху на Катеринославщині в серпні – на початку жовтня 1919 р. Головним чином це документи білогвардійського командування: накази і оперативні розпорядження, доповіді воєначальників та донесення представників білогвардійської адміністрації про становище на місцях тощо. Окрім архівних документів, важливі відомості про розгортання на Катеринославщині повстанського руху проти білогвардійців містять також опубліковані спогади членів більшовицького підпілля. Тож, спираючись на опубліковані й архівні документи, а також мемуарну спадщину сучасників, ми спробували дослідити перебіг повстанського руху проти білогвардійців на Катеринославщині у серпні – на початку жовтня 1919 р., до прибуття до цього регіону повстанської армії Махна.

Легкість, з якою білогвардійські війська в липні – серпні 1919 р. просувалися вглиб Південної України, засвідчила не лише військову слабкість червоних у цьому регіоні, але й розчарування місцевого населення комуністичним режимом. На Катеринославщині білогвардійці часто не встигали навіть закріпитися і залишити залоги у зайнятих містах, населення яких з піднесенням вітало